

ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

(грудень 2023 – січень 2024 рр.)

Грошово-кредитна сфера

Протягом дії воєнного стану Національний банк України й далі реалізує комплекс заходів, спрямованих на підтримання фінансової стійкості держави та регулювання фінансового сектора.

Рівень інфляції в Україні за 2023 р. сягнув 5,1 %¹. За даними Державної служби статистики України, у грудні 2023 р. споживча інфляція в річному вимірі (р/р) залишилася на рівні попереднього місяця та становила 5,1 %. У місячному вимірі (відносно листопада) ціни зросли на 0,7 % (рис. 1).

Рис. 1. Індекс споживчих цін, до відповідного місяця попереднього року, %
Джерело: НБУ, Держстат України.

Ціни на *сирі харчові продукти* в грудні зросли на 2,2 % р/р проти їхнього зниження на 1,5 % р/р у листопаді. Зокрема, зростання цін на овочі в річному вимірі становило 3,0 % р/р, проте відносно листопада овочі подорожчали на 13,9 %. Ціни на фрукти зросли на 2,2 % р/р та на 7,2 % відносно листопада. Вартість яєць у грудні в річному вимірі знизилася на 9,5 %, проте відносно листопада яйця подорожчали на 13,8 %. Водночас істотне здешевлення цукру (на 5,8 % р/р та на 3,5 % відносно листопада) стало наслідком низьких експортних цін та збільшення виробництва.

Подорожчання *оброблених продовольчих товарів* у грудні сповільнилося до 5,9 % р/р проти 7,3 % р/р у листопаді. Таку динаміку спричинили: дальше зниження витрат бізнесу (насамперед завдяки дешевшій харчовій сировині); стійка

¹ Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у 2023 році
URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-u-2023-rotsi>

ситуація на валютному ринку; оптимізація виробничих і логістичних ланцюгів. Додатковим антиінфляційним чинником стали труднощі з експортом продовольства, зокрема через блокаду на західних кордонах. При цьому в грудні зафіксовано зниження цін на певні оброблені продовольчі товари як у річному, так і в місячному вимірі. Зокрема, подешевшали хліб і хлібопродукти (на 2,8 % р/р та на 0,2 % відносно листопада), макаронні вироби (на 0,3 % р/р та на 0,7 % відносно листопада) та соняшникова олія (на 14,9 % р/р та на 2,2 % відносно листопада). Водночас ціни на м'ясо та м'ясопродукти в грудні відносно листопада знизилися на 0,3 %, проте в річному вимірі зросли на 12,4 %.

Ціни на *непродовольчі товари* в грудні знизилися на 0,1 % проти їхнього зростання на 0,4 % р/р у листопаді завдяки збереженню відносної курсової стійкості гривні. Тим часом у грудні зафіксовано зниження цін на деякі непродовольчі товари як у річному, так і в місячному вимірі, зокрема на одяг (на 6,9 % р/р та на 3,3 % відносно листопада) та взуття (на 5,8 % р/р та на 3,5 % відносно листопада).

Темпи зростання вартості *послуг* у грудні знизилися до 10,7 % р/р проти 11,2 % р/р у листопаді. Помірніше дорожчали послуги кафе та ресторанів під впливом зменшення витрат на продовольчу сировину. Також сповільнилося зростання вартості медичних і фінансових послуг, обслуговування автомобілів, інтернету, мобільного зв'язку, салонів краси, готелів. Натомість швидше дорожчали послуги з ремонту житла – як через підвищений попит, так і через дефіцит кваліфікованих кадрів.

Зростання цін на *пальне* в грудні вповільнилося до 2,7 % р/р проти 10,2 % р/р у листопаді. Натомість у місячному вимірі (відносно листопада) вартість пального знизилася на 4,0 %, що стало найліпшим місячним показником за період з липня по грудень. Така динаміка зумовлена передусім зниженням світових цін на нафту та поліпшенням очікувань в умовах контрольованої ситуації на валютному ринку.

Зростання *адміністративно регульованих цін* у грудні сповільнилося до 10,7 % р/р проти 10,8 % р/р у листопаді. Зокрема, у грудні повільніше дорожчали алкогольні напої та тютюнові вироби через зменшення тиску з боку виробничих витрат і збереження значного тиску з боку нелегальної продукції. Натомість дещо пришвидшилося зростання цін на автотранспортні послуги (до 6,8 % р/р та 0,6 % відносно листопада) з огляду на подорожчання пального в попередні місяці та зростання вартості праці. Тим часом ціни на послуги залізничного пасажирського транспорту в грудні знизилися на 0,4 % р/р та 1,1 % відносно листопада.

Нагадаємо, що пікового значення з початку війни (26,6 % р/р) інфляція досягла в грудні 2022 р., після чого неухильно знижувалась унаслідок забезпечення курсової стійкості гривні, достатньої внутрішньої пропозиції продовольчих товарів, зниження світових цін на товарних ринках, а також швидкого пристосування бізнесу до нових викликів війни. Водночас в умовах війни залишаються високими ризики посилення проінфляційних чинників, зокрема через руйнування інфраструктури, ускладнення логістики й негативні очікування.

Міжнародні резерви України відновили зростання². На 01 січня 2024 р. обсяг міжнародних резервів країни збільшився до 40 508 млн дол. США (рис. 2). У грудні 2023 р. вони зросли на 4,4 % проти листопада завдяки валютним надходженням від міжнародних партнерів, що перевищили чистий продаж валюти Національним банком та боргові виплати країни в іноземній валюті. Упродовж 2023 р. міжнародні резерви України збільшилися на 42 %. Поточний обсяг міжнародних резервів забезпечує фінансування 5,4 місяця майбутнього імпорту, що істотно перевищує загальносвітові стандарти (не менше трьох місяців).

Міжнародні резерви України, млрд дол. США

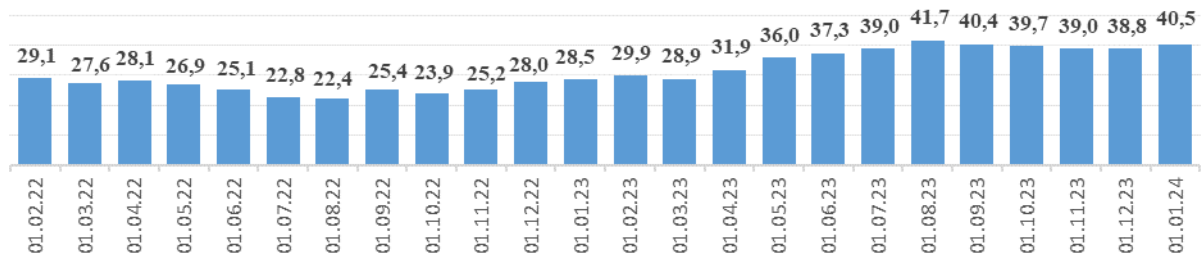

Рис. 2. Міжнародні резерви України, млрд дол. США

Джерело: НБУ.

На валютні рахунки уряду в НБУ в грудні 2023 р. надійшло загалом 5 546 млн дол. США, у т. ч. 2 466 млн дол. США – через трастовий фонд Світового банку, зокрема від Японії, Норвегії та США; 1 811 млн дол. США – макрофінансова допомога від ЄС; 882 млн дол. США – від МВФ; 332 млн дол. США – від розміщення валютних ОВДП; 56 млн дол. США – від інших міжнародних партнерів.

Разом з цим у грудні 2023 р. Україна виплатила за обслуговування та погашення державного боргу в іноземній валюті 708 млн дол. США, з яких 421 млн дол. США – МВФ; 167 млн дол. США – погашення ОВДП; 63 млн дол. США – Світовому банку; 33 млн дол. США – Deutsche Bank; 25 млн дол. США – іншим кредиторам.

Чистий продаж валюти НБУ в грудні становив 3 553 млн дол. США. Водночас відмова від практики фіксованого обмінного курсу гривні та перехід з 03 жовтня 2023 р. до режиму керованої гнучкості курсу сформувавши передумови для поступової «м'якої» девальвації, адже курс гривні на міжбанківському ринку послабився за цей період з 36,57 до 37,84 грн/дол. США на 15 січня 2024 р. У жовтні чисті інтервенції НБУ становили 3,3 млрд дол. США, у листопаді – 2,5 млрд дол. США, у грудні – 3,6 млрд дол. США.

Тривас повернення кредитів рефінансування, що їх надали банкам, які

² Міжнародні резерви України зросли упродовж 2023 року на 42 % та перевищили 40,5 млрд дол. США. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/mijnarodni-rezervi-ukrayini-zrosli-uprodovj-2023-roku-na-42-ta-perevischili-405-mlrd-dol-ssha>

надалі пішли з ринку³. За 2023 р. НБУ загалом отримав на погашення проблемної заборгованості за кредитами рефінансування неплатоспроможних банків 938 млн грн, зокрема:

- від реалізації заставлених майнових прав за кредитними договорами – 481 млн грн;
- від продажу нерухомого та рухомого майна поручителів неплатоспроможних банків у позасудовому порядку – 299 млн грн;
- від реалізації в межах виконавчого провадження або процедури банкрутства заставленого нерухомого майна поручителів чи набуття у власність НБУ непроданого майна – 93 млн грн;
- від інших джерел погашення заборгованості – 66 млн грн.

Довідково. З 2015 р. Національний банк загалом повернув 19,2 млрд грн заборгованості за кредитами рефінансування неплатоспроможних банків. На 01 січня 2024 р. її залишок становив 37,2 млрд грн. Для повернення заборгованості за кредитами рефінансування неплатоспроможних банків, які виводяться з ринку, у судах різних інстанцій за позовами НБУ триває розгляд 6 справ до майнових поручителів про звернення стягнення на майно, 13 справ – про банкрутство майнових поручителів, а також 8 справ – з вимогами до фінансових поручителів.

Упроваджують нову трирівневу структуру капіталу банків⁴. Регулятор оновив вимоги до структури капіталу банків відповідно до норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування банківської системи». Ці норми визначають запровадження для банків нової (трирівневої) структури капіталу з 05 серпня 2024 р.

Положенням про порядок визначення банками України розміру регулятивного капіталу встановлено:

- порядок розрахунку основного капіталу I рівня, додаткового капіталу I рівня, капіталу II рівня, їхні складники та вирахування з них;
- вимоги до складників балансу, завдяки яким формується капітал;
- порядок та умови отримання банком дозволу / погодження Національного банку щодо включення окремих складників до капіталу тощо.

Упроваджувати нові вимоги передбачено поетапно. Так, до 01 квітня 2024 р. банки мають випрацювати внутрішні положення щодо визначення розміру регулятивного капіталу; з 01 квітня до 01 липня 2024 р. – провести тестові розрахунки та повідомити про їх результати НБУ; з 05 серпня 2024 р. – розпочати здійснення розрахунку регулятивного капіталу згідно з новими вимогами.

Запровадження нової структури капіталу є черговим кроком до наближення нормативно-правових актів НБУ у сфері регулювання банківської діяльності до стандартів Європейського Союзу. Відповідність капіталу встановленим вимогам

³ У 2023 році погашено понад 938 млн грн проблемної заборгованості за кредитами рефінансування неплатоспроможних банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-2023-rotsi-pogasheno-ponad-938-mln-grn-problemnoyi-zaborgovanosti-za-kreditami-refinansuvannya-neplatospromojnih-bankiv>

⁴ Оновлено вимоги до структури капіталу банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-vimogi-do-strukturi-kapitalu-bankiv>

забезпечує здатність капіталу виконувати його головну функцію – поглинати збитки, що виникають унаслідок реалізації ризиків, притаманних банківській діяльності.

Більшість банків в Україні мають достатній капітал, а банківська система загалом – високий запас міцності. Про це свідчать результати оцінки стійкості щодо банківських установ, оприлюднені регулятором⁵. Натомість підвищені необхідні рівні капіталу за результатами оцінки стійкості встановлено лише для п'яти банків, два з яких уже в грудні 2023 р. мали норматив достатності понад потрібний рівень.

Регулятор розпочав оцінку стійкості банків і банківської системи в умовах воєнного часу у квітні 2023 р. після майже дворічної перерви, спричиненої повномасштабною війною. У межах цього процесу проведено оцінку якості активів (AQR) і показників діяльності та капіталу на трирічному горизонті для 20 найбільших банків з часткою понад 90 % чистих активів сектора.

Результати оцінки свідчать, що банки в цілому адекватно оцінюють кредитний ризик. Коригування пруденційних резервів за результатами AQR становили лише близько 1 %, за результатами верифікації вартості заставного майна – 0,5 %, унаслідок екстраполяції результатів AQR на весь кредитний портфель деяких банків – менше ніж 0,5 %. Головною причиною виникнення потреби в капіталі для п'яти банків стала їхня значно нижча за середню для сектора операційна ефективність. Банки, для яких встановлено підвищені необхідні рівні нормативів достатності капіталу, найближчим часом мають подати до НБУ програми реструктуризації або капіталізації. Два з п'яти банків, які вже в грудні мали норматив достатності понад потрібний рівень, мають щонайменше утримувати капітал на встановленому для них цільовому рівні.

Триває пом'якшення валютних обмежень для юридичних осіб⁶. Національний банк пом'якшує чинні обмеження для бізнесу з метою збільшити можливість експорту та імпорту електроенергії. Отже, з 29 грудня 2023 р. українському операторові системи передачі електричної енергії (НЕК «Укренерго») надано дозвіл перераховувати кошти на користь європейського офісу з розподілу пропускної спроможності міждержавних перетинів «Joint Allocation Office» (JAO) за проведення спільного скоординованого розподілу пропускної спроможності. Відповідні зміни сприятимуть оперативному забезпеченню імпорту електроенергії в достатній кількості в разі пошкодження енергетичної інфраструктури України внаслідок атак з боку країни-агресора, а також експорту електроенергії в разі її профіциту в Україні.

Оновлення Стратегії НБУ сприятиме розширенню інклюзії та формуванню безбар'єрної фінансової системи. Регулятор частково оновив власну інституційну Стратегію⁷, відповідно, перелік пріоритетних завдань регулятора (у межах цілі «Фінансова система працює на відновлення країни») доповнено низкою заходів, спрямованих на полегшення отримання фінансових послуг:

⁵ Звіт про оцінку стійкості банків у 2023 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-otsinku-stiykosti-bankiv-u-2023-rotsi>

⁶ Національний банк пом'якшує обмеження для населення та бізнесу. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-pomyakshuye-obmejjennya-dlya-naselennya-ta-biznesu>

⁷ Стратегія Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/strategy>

- забезпечення фізичної доступності отримання фінансових послуг для клієнтів, зокрема людей з особливими потребами. З цією метою НБУ планує стимулювати приведення відділень фінансових установ у відповідність до рекомендацій щодо безбар'єрності;
- запровадження найліпшої світової практики для надання дистанційних фінансових послуг, наприклад, для людей з особливими потребами без їхньої фізичної присутності у відділеннях.

Реалізація названих заходів буде тісно пов'язана з дальшим розвитком ініціативи «Power banking 2.0» (у межах цілі «Сучасні фінансові послуги»). Так, ідеться про забезпечення постійного та сталого доступу всіх громадян до фінансових послуг на територіях, що межують з активними бойовими діями, територіях з низькою фінансовою інклюдією та деокупованих територіях. За ініціативи регулятора банки спрямують свої зусилля на швидке відновлення послуг на деокупованих територіях, зокрема шляхом розвитку мобільних відділень, розміщення більшої кількості банкоматів, залучення комерційних агентів з надання фінансових послуг, розширення мережі відділень. Також НБУ випрацював план дій для забезпечення роботи сервісу «готівка на касі» на деокупованих територіях, який банки впроваджуватимуть разом з торговельними установами одночасно з відновленням фінансової інфраструктури на цих територіях.

Матеріальне стимулювання топменеджерів українських банків відповідатиме найліпшим європейським практикам⁸. Оновлено вимоги до політики винагороди членів органів управління та впливових осіб банку з метою увідповіднити їх стандартам ЄС. Нове Положення про політику винагороди в банку стосується членів ради та правління, керівників підрозділів внутрішнього аудиту, ризик-менеджменту, комплаєнс-менеджменту тощо та впливових осіб, професійна діяльність яких має значний вплив на профіль ризику установи, а також встановлює чіткі критерії для віднесення до таких осіб. При цьому *фіксована складова* винагороди членів органу управління банку та впливових осіб банку згідно з Положенням не залежить від результатів діяльності банку і не може бути зменшена / призупинена / скасована. Натомість *змінний складник* винагороди має враховувати показники фінансового стану банку й результати його діяльності та водночас запобігати негативному впливу таких виплат на сталий розвиток установи. З цією метою передбачено:

- обмеження розміру змінного складника 100 % фіксованої винагороди;
- застосування негрошової форми виплати (акції банку та фінансові інструменти, пов'язані з власними інструментами капіталу, інструменти з умовами списання / конверсії, субординований борг) до щонайменше 50 % змінної винагороди;
- відстрочення виплат терміном від чотирьох років до щонайменше 40 % змінної винагороди, а в разі виплати особливо великої суми – до щонайменше 60 %.

Через те, що в Україні немає активного ринку негрошових інструментів, а також через істотну частку держави в банківському секторі в Положенні визначено можливість для банків застосовувати альтернативний підхід – виплату повної суми змінної винагороди грошима за умови відстрочення щонайменше 60 %

⁸ Політика винагороди в банках відповідатиме принципам ЄС щодо сталого розвитку. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/politika-vinagorodi-v-bankah-vidpovidatime-printsipam-yes-schodo--stalogo-rozvitku>

змінної винагороди.

Положення ґрунтується на нормах законодавства ЄС (Директиви 2013/36/ЄС, Регламенту 575/2013, Делегованого регламенту 2021/923, Підсумкового звіту ЕВА/GL/2021/04), Законів України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність». Нові вимоги банки мають застосовувати до винагороди вже за підсумками 2023 р.

Майже 33 млрд грн перераховано на потреби оборони з початку повномасштабної війни зі спецрахунку, відкритого НБУ⁹. Регулятор оприлюднив інформацію про [стан спеціального рахунку для допомоги силам оборони](#) на 01 січня 2024 р.

2023 р. зі спецрахунку на потреби Сил оборони перераховано понад 10,3 млрд грн, з них у грудні – 2,7 млрд грн. На спецрахунок, який НБУ відкрив 24 лютого 2022 р., торік надійшло понад 11,1 млрд грн в еквіваленті, зокрема в грудні – майже 3,3 млрд грн. Загалом з початку великого вторгнення в Україну на спецрахунок надійшло майже 34,7 млрд грн. Кошти надсилали як громадяни та підприємства України, так і міжнародна спільнота (зокрема зі США, Великої Британії, Німеччини, Швеції, Фінляндії, Польщі, Швейцарії, Норвегії, Австралії, Франції, Канади, Болгарії, Гонконгу та ще багатьох країн світу). Так, з-за кордону надійшло майже 15,6 млрд грн в еквіваленті в іноземній валюті (долари США, євро, фунти стерлінгів, канадські долари, китайські юані, єни, швейцарські франки, злоті, австралійські долари). На 01 січня 2024 р. залишок коштів на спецрахунок становить майже 2,1 млрд грн. Загалом регулятор перерахував зі спецрахунку на потреби оборони понад 32,7 млрд грн.

Підсумкові тези

- Рівень інфляції в Україні в річному вимірі (5,1 % у грудні 2023 р.) неухильно знижувався протягом усього 2023 р., опустившись майже удвічі нижче від довоєнного значення (10,0 % у січні 2022 р.). Темпи зниження інфляції відчутно випереджають попередні прогнози НБУ.
- Поточний рівень міжнародних резервів країни забезпечує фінансування 5,4 місяця майбутнього імпорту, що значно перевищує загальносвітові стандарти (не менше як 3 місяці). Підтримку курсової стійкості гривні здійснювано внаслідок продажу валюти з міжнародних резервів (9,4 млрд дол. США за IV квартал 2023 р.). Водночас з огляду на значні бюджетні потреби в умовах війни дальша підтримка уряду з боку міжнародних партнерів залишається критично важливою.
- Темпи повернення кредитів рефінансування, що були надані банкам, які згодом пішли з ринку (19,2 млрд грн за 9 років при досі неповернутому залишку 37,2 млрд грн), безумовно, є незадовільними та потребують прискорення, що набуває додаткової актуальності в умовах війни та напруженого стану державного бюджету.

⁹ Зі спецрахунку, відкритого НБУ на потреби оборони, з початку повномасштабної війни перераховано понад 32,7 млрд грн, з них у 2023 році – понад 10,3 млрд грн. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zispetsrahunku-vidkritogo-nbu-na-potrebi-oboroni-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-pererahovano-ponad-327-mlrd-grn-z-nih-u-2023-rotsi--ponad-103-mlrd-grn>

- Упровадження нової трирівневої структури банківського капіталу є черговим кроком до наближення нормативно-правових актів НБУ у сфері регулювання банківської діяльності до стандартів ЄС. Відповідність капіталу встановленим вимогам має забезпечити його здатність поглинати збитки, що виникають унаслідок реалізації ризиків, притаманних банківській діяльності.
- Згідно з результатами оцінки стійкості щодо банківських установ (20 найбільших банків з часткою загалом понад 90 % активів сектора), більшість банків в Україні мають достатній капітал, а банківська система в цілому – високий запас міцності.
- Пом'якшення валютних обмежень операційної діяльності НЕК «Укренерго» сприятиме забезпеченню імпорту електроенергії в достатній кількості в разі пошкодження енергетичної інфраструктури України, а також експорту електроенергії в разі її профіциту в Україні.
- Оновлення Стратегії НБУ має сприяти формуванню безбар'єрної фінансової системи для осіб з особливими потребами та відновленню належного рівня фінансової інклюзії, передусім на територіях, що межують з активними бойовими діями, територіях з низькою фінансовою інклюзією та деокупованих територіях.
- Упровадження банками оновлених вимог щодо порядку виплати грошової винагороди їхньому керівництву сприятиме наближенню банківської системи України до європейських стандартів та припиненню практики сплати невідповідно високої винагороди ціною прийняття банком неприйнятних ризиків. Крім того, реформування політики матеріального стимулювання топменеджерів п'яти державних банків слугуватиме підвищенню рівня прозорості їхнього управління, що є однією з передумов очікуваного часткового продажу акціонерного капіталу державних банків приватним інвесторам.